

Knjiga "Moderno kraljevstvo bez kralja" u svojoj osnovi ima niz istorijskih činjenica vezanih za nastajanje EU. Kroz istorijski tok stvaranja kraljevstva se odgovara na pitanja, veoma važna za podsticanje očuvanja uređenja EU i iskazuje pažnja onom delu građanja koji je odan tom sistemu vrednosti. Priča naglašava više političkih vrлина i ima osnovni aspekt očuvanja EU, koju danas mnogi zanemaruju a to je vaspitavanje u duhu evropskog uređenja, što znači stvarati građane koji će biti oslonac demokratije. Glavna intencija ovog projekta je potvrda stava, Žana Monea, koji je, na pitanje: šta bi izmenio u odnosu na prve korake stvaranja Evropske zajednice za uglj i čelik, odgovorio: „Počeo bih sa kulturom“.

Ideja o ujedinjenoj Evropi je jako stara i potiče iz perioda Rimskog carstva. Posle njegovog raspada, bilo je više pokušaja ujedinjenja Evrope na principima nacionalne države (Frančka država, Sveto-rimsko carstvo, Poljsko-litvanska unija, Prvo francusko carstvo i Nacistička Nemačka). Međutim svi ti pokušaji su propali, zato što su bili zasnovani na prinudnom ujedinjenju država, a ne na njihovoj međusobnoj saradnji.

Po završetku Prvog svetskog rata, rešene da ne dozvole da se užasi rata ikada ponove, mnoge države počinju da razmišljaju o politički ujedinjenoj Evropi. Austrijski grog Rihard Koudenhove-Kalergi je 1923. godine osnovao Panevropski pokret i 1926. godine je na prvom Panevropskom kongresu održanom u Beču okupio brojne iz sveta politike. Između ostalog. Tom prilikom je rekao i sledeće:

“ Evropa kao politički koncept ne postoji. Ovaj deo sveta obuhvata narode i države koji se nalaze u haosu, na buretu baruta međunarodnih sukoba, na polju budućih sukoba. Ovo je evropsko pitanje: međusobna mržnja Evropljana koja truje atmosferu. (...) Evropsko pitanje biće rešeno samo putem ujedinjenja evropskih naroda. Najveća prepreka stvaranju Sjedinjenih Evropskih država su hiljadu godina rivaliteta između dve najbrojnije nacije Evrope – Nemačke i Francuske”...

Francuski premijer Aristid Brijan je na sednici društva naroda 1929. godine predložio formiranje federacije evropskih država u cilju ekonomskog napretka i političko-socijalne saradnje. Brojni političari i ekonomisti su dobro prihvatili Brijanov predlog, tako da mu je Društvo naroda dalo zadatak da napiše “Memorandum o organizaciji sistema Evropske federalne unije”, ali je tada početak Velike ekonomske krize gurnuo u stranu ideju o ujedinjenoj Evropi. Brijanov sunarodnik, političar Eduar Erio je 1931. godine objavio knjigu “Sjedinjene Evropske Države”, kako bi pažnju javnosti ponovo usmerio ka ideji evropskog ujedinjenja. Međutim njen dalji razvoj potpuno je prekinut usponom fašizma u Nemačkoj koji je doveo do početka drugog svetskog rata.

Po završetku drugog svetskog rata, stvaranje nadsobne organizacije bilo je potrebno iz političkih i ekonomskih razloga, pa se sve češće moglo čuti mišljenje da je njeno stvaranje jedini način da se spreče dalji ratovi između evropskih naroda. Privreda “starog kontinenta” je u ratu pretrpela velike gubitke – proizvodnja je skoro stala i životni standard ljudi je znatno opao. Veliki broj političara je verovao da se privreda može obnoviti samo stvaranjem zajedničkog tržišta, koje bi podstaklo veću konkurenciju, usled čega bi došlo do rasta produktivnosti rada i životnog standarda.

Britanski preinjer Vinston Čerčil je 19. septembra 1946. godine na univerzitetu u Cirihu održao govor koji po mnogima predstavlja prvi posleratni korak napravljen ka evropskoj integraciji. On je tom prilikom rekao:

“ Danas želim da vam govorim o evropskoj tragediji. (...)

Postoji jedan lek koji bo mogao, ako bi bio usvojen globalni i spontano od strane velike većine ljudi u mnogim državama, poput čuda da potpuno promeni situaciju i da celu Evropu, ili njen veći deo, učini slobodnom i srećnom kao što je danas Švajcarska. Koji je to pouzdani lek? To je obnova evropske porodice, ili onolikog njenog dela koliki možemo obnoviti, i obezbeđivanje strukture koja bi joj omogućila da živi u miru, sigurnosti i slobodi. Moramo da napravimo neku vrstu Sjedinjenih Evropskih Država.(...) Prvi korak u obnovi evropske porodice mora biti partnerstvo Francuske i Nemačke”.

Zahvaljujući Čerčilovom govoru, u Hagu je 1948. godine održana konferencija na kojoj su prisustvovali brojni političari i predstavnici vlada, ali i predstavnici raznih građanskih udruženja. Cilj konferencije bilo je osnivanje Saveta Evrope, a na njenom kraju donet je Statut Saveta Evrope. Statut je 5. maja 1949. godine u Londonu je potpisalo 10 evropskih zemalja – Belgija, Danska, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Norveška, Švedska i Ujedinjeno kraljevstvo. Ovim događajem, koji je poznatiji kao Londonski sporazum, osnovan je Savet Evrope. Iako je u samom početku Savet pokušao da utiče na produbljivanje političke saradnje između zemalja članica, njegova osnovna funkcija svodila se na jačanje demokratije i poštovanja ljudskih prava u njima.

Mnogi Evropljani su smatrali da se zapadnonemačka privreda prebrzo oporavljala od posledica rata i da se na neki način mora kontrolisati. Kako bi ispunio volju naroda, francuski ministar spoljnih poslova Robert Šuman je na osnovu plana svog sunarodnika, ekonomiste Žana Monea, predložio ujedinjenje francuske i zapadnonemačke industrije uglja i čelika i pozvao je i druge zemlje da se pridruže. Šumanova deklaracija je predstavljena 9. maja 1950. godine i počeli su pregovori o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik, koji su uspešno završeni.

Na osnovu Šumanove deklaracije izrađen je Pariski ugovor, kako je ugovor o Evropskoj zajednici za uglj i čelik nazivan u javnosti. Predstavljen je 18. aprila 1951. i njegovim stupanjem na snagu 24. jula sledeće godine i to na vremenski period od 50 godina, došlo je do ujedinjenja industrije uglja i čelika šest zapadnoevropskih zemalja – Francuske, Zapadne nemačke, Italije, Belgije, Holandije i Luksemburga. Sve carine u trgovini gvožđem, ugljem i čelikom su ukinute, uvedena je zajednička tarifa prema zemljama van EZUČ, a počela je da se sprovodi i stroža kontrola proizvodnje i prodaje ovih sirovina. Kao rukovodeće telo EZUČ osnovana je visoka vlast, za čijeg je prvog predsednika izabran Žan Mone, idejni tvorac EZUČ, a za privremeno sedište je izabran Luksemburg. Zajednička skupština, koja je imala samo savetodavnu ulogu, osnovana je 10. septembra iste godine i za njenog predsednika je izabran belgijski ministar spoljnih poslova Pol Anri Spak. Takođe, osnovan je i Savet ministara, čiji je cilj bio zaštita interesa zemalja članica. Sud pravde Evropske unije je četvrta institucija osnovana Pariskim ugovorom, i to sa ciljem da rešava nesporazume koji bi mogli nastati unutar te zajednice.

Još 1921. Belgija i Luksemburg su se udružili u ekonomsku uniju, a 5. septembra 1944. godine vlade zemalja Beneluksa u izbeglištvu su donele odluku o osnivanju Carinske unije Beneluksa. Shvativši da su privrede njihovih zemalja premale da bi samostalno mogle da opstanu na svetskom tržištu, vođe zemalja Beneluksa su donele odluku o stvaranju prisnije ekonomske unije i 1958. godine Carinska unija Beneluksa je zamenjena Ekonomskom unijom Beneluksa. Ova Unija je omogućila potpunu slobodu kretanja ljudi, robe, usluga i kapitala između zemalja Beneluksa, kao i koordinaciju njihovih socijalnih i ekonomskih politika.

Predsednik Zajedničke skupštine EZUČ Pol Anri Spak je 1955. godine predložio ekonomsku integraciju zapadnoevropskih zemalja, po ugledu na tadašnju Carinsku uniju Beneluksa. Povodom Spakovog predloga u Mesini je 15. juna iste godine počela konferencija zemalja članica Evropske zajednice za uglj i čelik. Cilj konferencije, kojom je Spak predsedavao, bila je priprema nacrtu sporazuma koji bi omogućio nastanak Evropske ekonomske zajednice (EEZ). Nacrt sporazuma je u maju 1956. godine predstavljen zemljama članicama i posle godinu dana pregovora, u Rimu su 25. marta 1957. godine potpisani Rimski ugovori. Pošto je prošao potvrđivanje u parlamentima zemalja potpisnica, sporazum je 1. januara 1958. godine stupio na snagu. Njegovo sprovođenje je omogućilo slobodno kretanje roba, a kretanje ljudi, finansijskih sredstava i usluga je olakšano. Visina trgovinskih carina između zemalja članica je značajno smanjena, monopol je zabranjen i usvojene su određene odredbe vezane za transport, kao i komercijalne privilegije za kolonije zemalja članica. Jedna od odredbi Ugovora onemogućila je jednostrano prekidanje sporazuma, i njegov prekid bi, kao i svaka druga odluka unutar EEZ, mogao biti izdejtstovan jedino većinskim izglasavanjem. Za predsednika komisije Zajednice izabran je zapadnonemački političar Valter Halštajn. (Evropska zajednica za atomsku

energiju (Evroatom) je nastala kao drugi produkt Rimskih ugovora. Njeno osnivanje je izvršeno na insistiranje Francuske, koja je želela da se radi stvaranja jake nuklearne industrije, izvrši integracija nuklearnih potencijala zemalja članica EEZ. Francuski inženjer Luj Arman je izabran za njenog prvog predsednika.

Jedinstveno tržište za poljoprivredne proizvode stvoreno je usvajanjem Zajedničke poljoprivredne politike. Takođe, ona je, garantujući cenu poljoprivrednih proizvoda, evropskim seljacima zagarantovala dovoljne prihode. Rimskim ugovorima, osnovana je prva finansijska institucija Evropskih zajednica, koja je javnom i privatnom sektoru unutar njih davala dugoročne zajmove — Evropska investiciona banka.

U periodu pred usvajanje Rimskih ugovora druge evropske države su pozvane na bližu saradnju koja bi na kraju dovela do njihovog prijema u Zajednicu. Ujedinjeno Kraljevstvo je odbilo ovaj poziv i, plašeći se gubitka kontrole nad sopstvenom politikom, ono je zajedno sa Norveškom, Švedskom, Danskom, Švajcarskom, Austrijom i Portugalom osnovalo organizaciju EFTA — Evropsku asocijaciju za slobodnu trgovinu.

Unutar evropskih zajednica postojala je saglasnost oko toga da se ovlašćenja njihovih rukovodećih tela moraju povećati, ali postojalo je i neslaganje oko načina na koji bi to povećanje bilo izvršeno. Naime, Francuska se zalagala za povećanje ovlašćenja Saveta ministara Zajedničke skupštine, dok su druge zemlje članice smatrale da se jačanje rukovodećih tela može izvršiti samo njihovom integracijom u jedno telo sa širokim ovlašćenjima. Posle dužih pregovora koji su trajali od 23. septembra 1963. do 8. aprila 1965. godine zemlje članice su u Briselu potpisale Ugovor o spajanju, dokument koji je predviđao ujedinjenje tri evropske zajednice, a samim tim i ujedinjenje njihovih rukovodećih tela. Ugovor je stupio na snagu 1. jula 1967. godine, čime su stvorene Evropske zajednice i njena rukovodeća tela — Evropska komisija, Savet ministara i Evropski parlament. Ekonomske odredbe ovog sporazuma su dovele do još veće ekonomske integracije zemalja članica — carina na industrijsku robu između njih je ukinuta i uvedena je zajednička carinska tarifa prema zemljama van Zajednica.

Proširenje Evropskih zajednica se prvi put zvanično pominje u Rimskim ugovorima, kada je odlučeno da samo evropska država može ući u sastav EEZ i da oko njenog prijema mora postojati konsenzus zemalja članica. Takođe, država i njene institucije se moraju pridržavati demokratskih principa i moraju prihvatiti osnovne ciljeve kojima EEZ teži, kao i sve zakone koje su unutar nje doneti.

Prvi pokušaj proširenja EEZ dogodio se 1961. godine, kada je Ujedinjeno Kraljevstvo, uvidevši koliki su ekonomski napredak doživele zemlje članice, počelo pregovore o prijemu. Međutim, predsednik Francuske Šarl de Gol je 1963. godine, uloživši veto, blokirao proces pregovora, a kao glavni razlog svog postupka, koji je ponovio 1967. godine kada je UK ponovo podnelo prijavu, naveo je bliske odnose UK i SAD. Pošto je 1969. godine De Gol podneo ostavku na mesto predsednika, UK je opet podnelo prijavu za članstvo, a isto su učinile i Irska, Danska i Norveška. UK, Irska i Danska su 1. januara 1973. godine postale punopravne članice, a građani Norveške su na referendumu odlučili da žele da ostanu van EZ.

Preteča evropskog parlamentarizma, Zajednička skupština Evropske zajednice za uglj i čelik je Ugovorom o spajanju pretvorena u Evropski parlament. Njegovi članovi su sve do 1979. godine birani iz redova parlamentaraca država članica EZ, koje su ovaj izbor vršile koristeći različite sisteme — proporcionalni, većinski, ili pak njihovu kombinaciju. Prvi direktni izbori za članove Evropskog parlamenta su održani od 7. do 10. juna 1979. godine i na njima su po prvi put pravo glasa imali svi punoletni građani Evropskih zajednica. Evropski parlament je posle izbora, koje je obeležila mala izlaznost birača (svega 40%), imao 410 članova i za njegovog predsednika je izabrana francuska političarka i advokat Simon Vel.

Iako su već ostvarile određene ekonomske veze sa Evropskim zajednicama, Grčka, Španija i Portugal nisu mogli postati njeni članovi. Razlog za to bili su vojni režimi koji su se nalazili na vlasti u ovim južnoevropskim državama. Tokom 1974. i 1975. godine, dolazi do svrgavanja vojnih režima u Portugalu, odnosno Grčkoj i Španiji, što im omogućava da podnesu prijave za članstvo u EZ. Prijavu prva podnosi Grčka 1975. godine, i pošto je na zahtev Nemačke i Francuske proces prijema ubrzan, 1. januara 1981. ona postaje deseta članica EZ. Grenland, nekadašnja danska kolonija, a tadašnja administrativna jedinica ove severnoevropske države je 1985. godine zbog neslaganja u ribarskoj politici napustio EZ. Španija i Portugal su prijave za članstvo podnele

1977. godine, i posle dugih i teških pregovora, 12. juna 1985. u Madridu, odnosno Lisabonu su potpisani sporazumi o prijemu. Ove dve pirinejske zemlje su se 1. januara 1986. godine pridružile EZ, čime je broj njihovih članica porastao na 12.

Savet Evrope je 1955. godine zastavu sa 12 zlatnih zvezda, koje su u krugu poređane na plavoj podlozi, izabrao za svoj zvanični simbol. Savet Evrope je 1983. godine predložio Evropskom parlamentu da pomenutu zastavu usvoji kao svoju zvaničnu i Evropski parlament je to i učinio. Šefovi država i vlade zemalja članica Evropskih zajednica, 1985. godine su prihvatili ovaj simbol i 1. januara 1986. sve institucije EZ su počele da ga koriste.

Predsednik Evropske komisije, Žak Delor je u junu 1985. godine predstavio dokument koji je predviđao učvršćivanje zajedničkog tržišta unutar Evropskih zajednica. Iste godine, Delorova komisija donela je dokument koji predviđa prve velike dopune i izmene Ugovora o spajanju — Jedininstveni evropski akt (JEA). Najveći broj odredbi ovog dokumenta odnosio se na institucione i ekonomske reforme EZ i pregovori o njegovom konačnom tekstu su ubrzo otpočeli. Po završetku pregovora, u decembru 1985. godine ministri spoljnih poslova 10 zemalja članica EZ usaglasili su se oko sadržaja Jedininstvenog evropskog akta, dok su Danska i Italija morale da preispitaju da li njihovi ustavi dozvoljavaju potpisivanje ovakvog sporazuma. Danski parlament nije bio saglasan sa JEA, pa je njena vlada raspisala referendum. Belgija, Zapadna Nemačka, Francuska, Irska, Luksemburg, Holandija, Portugal, Španija i Ujedinjeno Kraljevstvo su 17. februara 1986. potpisali JEA, dok su ga Italija, Grčka i Danska potpisale 27. februara iste godine, nakon njegovog potvrđivanja na referendumu u Danskoj. Pošto je tokom 1986. i 1987. godine prošao potvrđivanje u parlamentima zemalja potpisnica, JEA je 1. jula 1987. godine stupio na snagu.

Reforme koje je Jedininstveni evropski akt predviđao imale su veliki uticaj na Savet Evropske unije i Evropski parlament, čija su ovlašćenja značajno povećana. Korišćenje prava veta je pretrpelo određene sankcije, što je umanjilo mogućnost blokiranja daljeg procesa integracije od strane neke zemlje članice. Predviđeno je stvaranje zajedničkog tržišta koje bi omogućilo slobodno kretanje ljudi, roba, usluga i kapitala, a kao rok za to određena je 1992. godina. Put ka stvaranju monetarnog jedinstva utrla je odredba JEA koja je uvela određene mere za kontrolisanje monetarne politike zemalja članica. Kako bi se većim ulaganjima, između različitih zemalja i regiona Evropskih zajednica postigla veća jednakost u ekonomskom i socijalnom pogledu, njihove 3 najznačajnije finansijske organizacije — Evropski socijalni fond (osnovan 1960), Evropski fond za upravljanje i garancije u poljoprivredi (osnovan 1962) i Evropski fond za regionalni razvoj (osnovan 1975), pretrpele su određene reforme, a obezbeđen je i veći priliv novčanih sredstava u njih. Takođe, JEA je pokrenuo povezivanje zemalja članica EZ u oblastima socijalne zaštite, istraživanja, razvoja tehnologije i zaštite životne sredine.

Iako je još 1959. ostvarila prve ekonomske veze sa Evropskom ekonomskom zajednicom, Turska je zvaničnu prijavu za članstvo u Evropskim zajednicama podnela tek 1987. godine. Evropska komisija je dve godine kasnije prihvatila prijavu ove azijsko-evropske države, ukazavši pritom na to da je političko i ekonomsko stanje u zemlji nezadovoljavajuće, kao i da se grčko-turski odnosi, koji zbog turske okupacije Kipra nisu na zavidnom nivou, moraju poboljšati. Iste godine, prijavu za članstvo je podneo i Maroko, ali je prijava ove severnoafričke države odbijena sa obrazloženjem da samo evropske države mogu postati članice EZ.

Sovjetski uticaj u zemljama članicama Varšavskog pakta zvanično prestaje 1988. godine, donošenjem takozvane Sinatrine doktrine. Posle više od 40 godina, 3. oktobra 1990. godine Nemačka se ujedinjuje i njen istočni deo postaje deo Evropske zajednice. Pad Berlinskog zida i raskidanje Varšavskog pakta, otvorio je vrata saradnji sa istočnoevropskim zemljama i daljem širenju Evropskih zajednica.

Pad komunizma u istočnoj Evropi i ujedinjenje Nemačke navode Evropske zajednice da učvrste svoju ulogu u međunarodnim pitanjima, a unutar njih se javlja potreba za jačanjem, kako ekonomske, tako i političke saradnje između država članica. U aprilu 1989. godine predsednik Evropske komisije, Žak Delor, predstavio je konačan izveštaj Komiteta za studiju o Ekonomskoj i monetarnoj uniji (EMU). Na sednici Evropskog saveta u Dublinu, 28. aprila 1990. godine, na inicijativu Belgije, Nemačke i Francuske, uz podršku Evropskog parlamenta počeli su razgovori o prisnijoj unutrašnjoj političkoj saradnji. Ministri spoljnih poslova država članica EZ su 15. decembra iste godine na sastanku u Rimu doneli odluku o otpočinjanju dve istovremene

međuvladine konferencije — prvu bi vodili ministri spoljnih poslova, a drugu ministri ekonomije i finansija. Nacrt novog sporazuma je predstavljen 17. aprila 1991. godine i on je, uz reviziju i dopunu pojedinih odredbi Rimskih ugovora, predviđao stvaranje Evropske unije, zajednice čije su aktivnosti podeljene na tri oblasti delovanja — njena tri stuba. Prvi stub Evropske unije činile bi aktivnosti Evropske ekonomske zajednice, koja je preimenovana u Evropsku zajednicu, drugi Zajednička spoljna i bezbednosna politika, a treći Policijska i pravosudna saradnja u krivičnim predmetima. Evroatom i Evropska zajednica za uglj i čelik su u okviru Evropske unije nastavili da postoje kao samostalne nadnacionalne organizacije.

Ministri spoljnih poslova i finansija „evropske dvanaestorice“ su u Mاستrihtu, 7. februara 1992. godine, potpisali Ugovor iz Mاستrihta, kako je Ugovor o Evropskoj uniji popularno nazvan. Evropski parlament i većina članica su usvojili Ugovor, dok su Danska, Irska, Nemačka i Francuska po ovom pitanju organizovale referendum. Na referendumu u Danskoj ugovor je odbačen, a usvojen je na referendumima u Irskoj, Francuskoj i Nemačkoj. Parlament ujedinjenog UK je usvojio ugovor, ali tek nakon uspešnog ponovljenog referencuma u Danskoj. Pošto je usvojen od strane svih zemalja članica i Evropskog parlamenta, Mاستrihtski ugovor je 1. novembra 1993. godine stupio na snagu, čime je osnovana Evropska unija.

Mاستrihtski ugovor je predviđao stvaranje Ekonomske i monetarne unije, koja bi omogućila uvođenje zajedničke valute. Na ovaj način, bila bi stavljena kruna na unutrašnje tržište Evropske unije, koje je počelo da funkcioniše 1993. godine. Strukturni fondovi EU su znatno povećani i osnovan je novi Kohezioni fond, kao i Evropski investicioni fond, ogranak Evropske investicione banke, čiji je cilj davanje zajmova sitnim preduzetnicima. Kako bi se u uvođenju novih zakona uzela u obzir mišljenja više predstavnika iz različitih regiona EU, sa radom je počeo Odbor regija. Nadležnost EU u oblasti raznih društvenih, ekonomskih i ekoloških pitanja je značajno povećana, a stvorene su i Transevropske mreže, koje bi uticale na povezivanje zemalja članica u oblasti saobraćaja, telekomunikacija i energetike. Stanovnici svih zemalja članica, postali su građani Evropske unije, a uveden je i ombudsman — zaštitnik njihovih prava. Takođe, usvojena je zajednička socijalna politika EU, sa najvećim osvrtom na zaštitu prava radnika.

Zemlje članice su u okviru Zajedničke spoljne i bezbednosne politike počele zajednički da deluju u okviru zaštite osnovnih principa i integriteta Unije, jačanja međunarodne bezbednosti i saradnje, a utvrđena je i zajednička odbrambena politika. Pored toga, definisani su odnosi sa NATO i Zapadnoevropskom unijom. Zajednička aktivnost članica u oblastima suzbijanja organizovanog kriminala i terorizma ustanovljena je Pravnim i unutrašnjim pitanjima, koja je nalažala bliže odnose policije, carine i drugih nadležnih organa članica. Kako bi se omogućilo jednostavnije obavljanje ove saradnje, predviđeno je usklađivanje krivičnih propisa članica, a 1994. godine je, po ugledu na Interpol, osnovan Evropol.

Evropske zajednice i Evropska asocijacija za slobodnu trgovinu su 1972. i 1973. godine potpisale sporazume o slobodnoj trgovini, ali su vremenom obe strane iskazale želju da pojačaju svoju ekonomsku saradnju. Međutim, intenzivniji rad na ovom pitanju počinje tek posle donošenja Jedininstvenog evropskog akta, koji je predviđao stvaranje zajedničkog unutrašnjeg tržišta Evropske unije. Članice organizacije EFTA — Norveška, Švedska, Finska, Island, Austrija, Švajcarska i Lihtenštajn želele su da postanu deo zajedničkog tržišta, iako nisu unutar EU. Početkom 1989. godine, Žak Delor je predložio ostvarivanje složenijeg partnerstva, u vidu stvaranja Evropskog ekonomskog prostora (EEP). U maju sledeće godine, Evropska komisija je od Saveta EU dobila ovlašćenje da otpočne pregovore. Uslov koji su članice Evropske asocijacije za slobodnu trgovinu morale da ispune, bio je da moraju poštovati zakone EU koji se odnose na konkurenciju, zaštitu potrošača, javnu pomoć države i sl. Po uspešnom završetku pregovora, u Portu je 2. maja 1992. potpisan Sporazum o Evropskom ekonomskom prostoru, koji je stupio na snagu istog dana kada i zajedničko unutrašnje tržište EU — 1. januara 1993. godine. Sve članice organizacije EFTA, sem Švajcarske koja ga je odbacila na referendumu, potvrdile su sporazum. Norveška, Švedska, Finska, Island i Austrija su postale članice EEP 1. januara 1994. godine, dok je Lihtenštajn to učinio tačno godinu dana kasnije, posle održanog referenduma. Novostvoreni EEP je obuhvatio 18 država i preko 380 miliona stanovnika. Unutar njega bilo je moguće slobodno kretanje roba, usluga i kapitala. Ipak, carinska kontrola između zemalja EU i organizacije EFTA je zadržana, kako bi se izbegle veće promene u spoljnotrgovinskom bilansu zemalja EU. Osnovane su institucije koje bi rukovodile EEP, a pored saradnje u oblasti

ekonomije, otpočeta je određena saradnja u sferi istraživanja, zaštite životne sredine i kontroli uslova rada.

Pošto bi ulaskom u Evropski ekonomski prostor, automatski postale članice zajedničkog tržišta Evropske unije, članice organizacije Evropske asocijacije za slobodnu trgovinu su želele da uzmu učešća u procesu donošenja odluka vezanih za pomenuto tržište, a to su mogle postignuti jedino punopravnim članstvom u EU. Prijavu za članstvo je prva podnela Austrija 1989, zatim Švedska 1991. godine, a godinu dana kasnije Finska, Švajcarska i Norveška. Navodeći da mu je članstvo u EEP sasvim dovoljno, Island nije podneo prijavu. Pošto su njeni građani na referendumu odbacili sporazum o EEP, Švajcarska je povukla svoju prijavu. Zbog sumnje da bi pregovori sa potencijalnim članicama mogli da ometu proces donošenja Mاستrihtskog ugovora, Evropski savet je na sednici u Edinburgu doneo odluku da pregovori počnu početkom 1993. godine. Zemlje kandidati imale su BDP i dohodak po glavi stanovnika koji su bili među najvećima u Evropi, pa su nastojale da u najvećoj mogućoj meri zaštite svoje socijalne i ekonomske interese, što je dosta otežalo pregovore. Najveći kamen spoticanja predstavljala su pitanja vezana za poljoprivredu, ribolov, regionalnu pomoć i doprinose budžetu Unije, ali je na kraju najveći deo spornih pitanja rešen u korist zemalja kandidata, koje su izdejstvovale određene ustupke. Pregovori su uspešno završeni početkom 1994. godine, a potom su zemlje kandidati organizovale referendum, na kojima bi se njihovi građani izjasnili da li žele da uđu u EU. Građani Norveške su, kao i 30 godina ranije, rekli ne ulasku u EU, a građani drugih triju zemalja kandidata su odgovorili potvrdno. Prvog dana 1995. godine, Austrija, Finska i Švedska su postale deo Evropske unije, čime je broj njenih zemalja članica porastao na 15.

Lakša izmena spornih odredbi postojećih ugovora Evropske unije omogućena je donošenjem Mاستrihtskog ugovora, i to tako što su sve zemlje članice, kao i Evropska komisija, dobile pravo na podnošenje amandmana. Pošto su neke zemlje članice iskoristile ovo pravo, u Torinu je 29. marta 1996. godine počela međuvladina konferencija, na kojoj su zemlje članice vodile pregovore o donošenju novog ugovora. Stupanjem na snagu ovog ugovora, na snagu bi stupili i podneti amandmani, čime bi sporne odredbe bile zamenjene. Na sednici Evropskog saveta u Amsterdamu, 16. i 17. juna 1997, usaglašen je tekst novog sporazuma, koji je, pošto je pretrpeo određene izmene, potpisan 2. oktobra iste godine. Nakon potvrđivanja od strane zemalja članica, Ugovor iz Amsterdama je 1. maja 1999. godine stupio na snagu.

Osnovni cilj Ugovora iz Amsterdama bilo je stvaranje jedinstva između zemalja članica u oblasti zaštite osnovnih ljudskih prava, svake vrste slobode i bezbednosti evropskih građana. Šengenski ugovor, koji je omogućavao slobodno kretanje ljudi i ukidanje graničnih prelaza unutar zemalja potpisnica, postao je sastavni deo zakona Evropske unije, koja je dobila nadležnosti u oblasti imigracije, kontrole spoljnih granica Šengenske zone i odobravanja viza i azila građanima drugih zemalja. U okviru zajedničke socijalne politike, donet je niz zakona protiv diskriminacije radnika. Zapadnoevropska unija je proglašena sastavnim delom drugog stuba EU — Zajedničke spoljne i bezbednosne politike. Evropol je dobio veća ovlašćenja i omogućeno je sprovođenje zajedničkih akcija za suzbijanje organizovanog kriminala, zbog čega je treći stub EU, koji čine Pravna i unutrašnja pitanja, dobio novo ime — Policijska i pravosudna saradnja u krivičnim predmetima. U sklopu institucijalnih reformi, zakoni Evropske unije su stavljeni iznad zakona zemalja članica i korišćenje prava veta je još više ograničeno. Organ koji je imao najviše koristi od Ugovora iz Amsterdama, bio je Evropski parlament, koji je dobio pravo da uloži veto na odluku Saveta Evropske unije, ukoliko je ta odluka doneta bez zajedničkog dogovora ove dve institucije. Evropski savet je dobio pravo da poništi glas zemlje članice za koju se dokaže da je prekršila neki od osnovnih principa EU.

Predsednik Evropske komisije Žak Santer podneo je ostavku 15. marta 1999. godine, a isto su učinili svi članovi njegovog kabineta. Razlog za ovo, bile su kritike na račun rada Komisije, koje su kulminirale kada su njeni članovi Edith Kresson i Manuel Marín postali predmet brojnih optužbi — Kresson je optužena za zloupotrebu službenog položaja, a Marín za proneveru novca iz fondova za pomoć Evropske unije.

Na sednici Evropskog saveta u Berlinu, krajem marta 1999. godine, nemački kancelar Gerhard Šreder, koji je predsedavao Savetom Evropske unije, postavio je bivšeg predsednika tog tela, Romana Prodiya za novog predsednika Evropske komisije. Pošto je 5. maja iste godine Evropski

parlament potvrdio Prodijev mandat, a nešto kasnije i mandat svih članova novog kabineta, Prodijeva Komisija je 18. septembra počela sa radom. Romano Prodi se našao na čelu EU, a pošto su ovlašćenja predsednika Evropske komisije zahvaljujući Amsterdamskom ugovoru u mnogome proširena, mnogi su ga smatrali „prvim evropskim premijerom“. Takođe, Visoki predstavnik za spoljnu politiku i bezbednost EU, Havijer Solana je zbog visokih ovlašćenja koja su mu dodeljena često pominjan kao „prvi evropski ministar spoljnih poslova“.

Prema Mاستrihtskom ugovoru, poslednji korak ka stvaranju Ekonomske i monetarne unije bilo je uvođenje zajedničke valute. Na sednici Evropskog saveta u Madridu, sredinom decembra 1995. godine, dogovoreno je da će se zajednička valuta zvati evro, a utvrđen i je način na koji bi nova valuta bila puštena u opticaj. Mاستrihtskim ugovorom su, u cilju stabilnosti zajedničke valute, određeni kriterijumi koje je zemlja članica morala da ispuni kako bi mogla da je uvede. Ovi kriterijumi bili su jako strogi i odnosili su se na stopu inflacije, visinu budžetskog deficita i dugoročne kamatne stope, a zemlje su morale da se obavežu da dve godine pre uvođenja evra neće menjati kurs svoje valute u odnosu na kurseve valuta drugih zemalja članica. Imena zemalja koje su uspele da ispune pomenute kriterijume objavljena su u martu 1998. godine, i to su bile Austrija, Belgija, Finska, Francuska, Nemačka, Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Portugal i Španija, dok Grčka nije uspela da ispuni kriterijume. Ujedinjeno Kraljevstvo, Švedska i Danska su, iako ispunivši neophodne kriterijume, odlučile da ne žele da uvedu evro.

Evropska centralna banka (ECB), institucija koja je zadužena za sve poslove vezane za evro i celokupnu monetarnu politiku Evropske unije, osnovana je 30. juna 1998. godine sa sedištem u Frankfurtu, zamenivši Evropski monetarni institut (osnovan 1994). Takođe, osnovan je i Evropski sistem centralnih banaka, u čijem sastavu su se pored ECB, nalazile i centralne banke zemalja članica, koje su bile dužne da određenu količinu svojih rezervi u zlatu i novcu prebace u ECB. Jedanaest zemalja koje su ispunile kriterijume su 1. januara 1999. godine počele da koriste evro na bankovnim računima i u svrhe platnog prometa, a njihove nacionalne valute su nastavile da se koriste za sve druge potrebe. Pošto je uspela da dostigne kriterijume, Grčka je 2001. godine postala 12. članica evrozona. Evro novčanice i kovanice su 1. januara 2002. godine postale zvanično sredstvo plaćanja u 12. država Evropske unije. Austrijski šiling, belgijski, francuski i luksemburški franak, nemačka i finska marka, irska funta, italijanska lira, portugalski eskudo, španska pezeta i grčka drahma su korišćene uporedo sa evrom do kraja februara 2002. godine, kada su prestale da budu važeće sredstvo plaćanja.

Vlade država članica su iskazale potrebu za reformisanjem institucija Evropske unije, kako bi se ona pripremila za drastično povećanje broja članica — sa 15 na 27. Međutim, načini na koji su visoki zvaničnici pojedinih država članica želeli da ostvare te reforme su se razlikovali. Predsednik Francuske Žak Širak želeo je da, u korist Saveta Evropske unije smanji moć Evropske komisije, dok je njen predsednik Romano Prodi bio protiv toga. Radikalnu ideju o stvaranju parlamentarne Evropske federacije dao je ministar spoljnih poslova Nemačke Joška Fišer. Tokom većeg dela 2000. godine sastajala se konferencija vlada država članica, na kojoj se raspravljalo o izmenama procesa donošenja odluka unutar EU. I pored velikog neslaganja stavova vlada pojedinih zemalja članica, sadržaj novog sporazuma je usaglašen na sednici Evropskog saveta u Nici, koja je održana od 7. do 11. decembra iste godine. Ugovor iz Nice je potpisan 26. februara 2001. godine, a zatim je usledilo pojedinačno potvrđivanje od strane svake države članice. Parlamenti svih članica su ugovor potvrdili, dok su ga irski glasači odbacili na referendumu održanom 7. juna iste godine, kada je 53,87% irskih glasača glasalo protiv njegovog potvrđivanja. Nakon izmena u sadržaju ugovora, koje su omogućile Irskoj da bude izostavljena iz pojedinih njegovih odredbi, irski glasači su na referendumu 19. oktobra 2002. godine, većinom od 62,89%, potvrdili Ugovor iz Nice. Ugovor je 1. februara 2003. godine stupio na snagu.

Stupanjem na snagu ovog ugovora, broj oblasti koje podležu glasanju kvalifikovane većine u Savetu Evropske unije je povećan, dok je pravo država članica da ulože veto na odluke Saveta EU ukinuto u 39 oblasti. Struktura broja glasova država članica u Savetu EU je izmenjena kako bi se napravilo mesta za nove članice. Takođe, kako bi određeni predlog bio izglasan sistemom kvalifikovane većine, potrebno je da za njega glasa toliko država članica da broj njihovih stanovnika iznosi najmanje 62% ukupnog stanovništva EU. Broj članova Evropskog parlamenta je povećan na 732, a raspored mesta u njemu je iskorišćen za pokrivanje neravnoteže u broju glasova koja je nastala između pojedinih država članica u Savetu EU. Ovlašćenja predsednika Evropske komisije su povećana, pa je on dobio pravo da razreši dužnosti pojedinačne članove

komisije. Takođe, mandat novoizabranog predsednika Evropske komisije mora da potvrdi Evropski parlament, ali tek pošto je on izabran sistemom kvalifikovane većine u Savetu EU. Ideja o pojačanoj saradnji između država članica, koja je prvi put pomenuta u Ugovoru iz Amsterdama, je sprovedena u delo, što je omogućilo normalan tok procesa donošenja odluka u slučaju da ga pojedine države blokiraju. Međutim, ovakva saradnja država članica je onemogućena u pitanjima kao što su osnovna načela EU, Šengenski ugovor, zajedničko tržište EU, pitanja odbrane i vojne industrije. Ovim ugovorom, ojačana je Zajednička spoljna i bezbednosna politika EU. U okviru „Deklaracije o budućnosti Evropske unije“, koja je pripojena sadržaju Ugovora iz Nice, dogovoreno je sastajanje nove međuvladine konferencije, čiji bi rad bio usmeren ka pisanje teksta Ustava Evropske unije.

Padom komunizma u istočnoj Evropi, proces integracije bivših komunističkih zemalja u Evropsku uniju je mogao da počne. U periodu od 1987. do 1996. godine, 10 bivših socijalističkih zemalja — Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Bugarska, Rumunija, Slovenija, Litvanija, Letonija i Estonija, kao i Turska, Kipar i Malta su podnele prijavu za članstvo u EU. Na sednici Evropskog saveta u Luksemburgu, 12. i 13. decembra 1997. godine pokrenut je postupak prijema ovih zemalja u EU. Takođe, tada je odlučeno da će „svaka zemlja kandidat napredovati svojom brzinom, koja će zavisiti od stepena njene spremnosti.“ Kroz finansijsku pomoć za razvoj institucija, infrastrukture i ekonomija zemalja kandidata, EU im je, u sklopu svoje predpristupne strategije, pomogla da se prilagode njenim pravilima.

Kako bi uspešno završile pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji, sve zemlje kandidati su morale da ispune Kopenhagenski kriterijum, prema kojem sve buduće zemlje članice EU moraju da budu stabilne demokratije, da poštuju ljudska prava i vladavinu zakona, da zaštite nacionalne manjine, da imaju tržišnu ekonomiju koja funkcioniše i da usvoje zajednička pravila, standarde i politiku, koji čine najveći deo njenih zakona. Pregovori sa 6 zemalja kandidata koje su najviše napredovale u ostvarivanju ovih kriterijuma (Kipar, Estonija, Mađarska, Poljska, Češka i Slovenija) su otpočeli 31. marta 1998, dok su sve ostale zemlje kandidati, osim Turske, pregovore otpočele 15. februara 2000. godine. Na sednici Evropskog saveta u Kopenhagenu, u decembru 2002. godine, zaključeno je da je 10 od 13 zemalja kandidata ispunilo neophodne uslove za pridruživanje EU. Pošto su 13. aprila 2003. godine u Atini potpisale sporazume o prijemu u EU, Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija, Litvanija, Letonija, Estonija, Kipar i Malta su 1. januara 2004. godine postale njene punopravne članice.

Godine 2005, dve bivše jugoslovenske republike — Hrvatska i Makedonija, kao i Turska, stekle su status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.

Nakon stupanja na snagu Ugovora iz Nice, iskazala se potreba građana Evropske unije za pojednostavljenjem njene veoma složene strukture zakona, koju je sačinjavalo 8 ugovora i preko 50 protokola i aneksa. „Deklaracija o budućnosti Evropske unije“, koja je pripojena Ugovoru iz Nice, otvorila je mogućnost konsolidovanja svih ovih dokumenata unutar jednog — Ustava EU. Još na sednici Evropskog saveta u Lakenu, u decembru 2001. godine, doneta je odluka o sazivanju javne konvencije država članica EU na kojoj bi prisustvovali predstavnici tih država, njihovih nacionalnih parlamenata, Evropskog parlamenta i Evropske komisije. Kao plod ove konvencije koja je trajala od februara 2002. do jula 2003. godine, nastao je nacrt Ustava EU, čiji je glavni cilj bio da izvrši njenu dubinsku reformu kako bi je približio njenim građanima. Ovaj nacrt je poslužio kao osnova u pregovorima koji su vođeni u okviru međuvladine konferencije od oktobra 2003. do jula 2004. godine, kada je usaglašen konačan tekst Ugovora o Ustavu EU. Novi ustav je trebao da zameni sve sporazume potpisane u proteklih 50 godina, osim sporazuma o Evroatomu.

Sadržaj novog ugovora je bio podeljen u 4 jednake celine. Prva se odnosila na osnovne principe i ciljeve Evropske unije, dok je druga obuhvatala Podglavlje osnovnih prava EU. Treća celina se odnosila na politike EU i na njeno funkcionisanje uopšte. Način stupanja na snagu Ustava, načini njegovog menjanja i objava prestanka važenja svih prethodnih ugovora su smešteni u četvrtu celinu ugovora. Stubovna struktura EU bi prestala da postoji i EU bi postala jedinstvena pravna celina. Po prvi put, predložena je klauzula o dobrovoljnom povlačenju, kojom bi svakoj državi članici bilo omogućeno dobrovoljno napuštanje EU. Zadaci evropskog komesara za spoljne odnose i evropsku susedsku politiku, kao i zadaci visokog predstavnika za spoljnu politiku i bezbednost su povereni ministru spoljnih poslova EU, čija bi funkcija bila uvedena usvajanjem Ugovora o Ustavu. Pored povećanja broja oblasti koje podležu glasanju kvalifikovane većine,

preložena je i izmena ovog sistema, prema kojoj bi, kako bi određeni predlog bio usvojen, za njega moralo da glasa 55% država članica, čija populacija čini najmanje 65 % ukupnog broja stanovnika EU. U okviru zajedničke odbrambene politike, bila bi znatno povećana uloga Evropske odbrambene agencije, a predloženo je i usvajanje zajedničke politike o azilu, imigraciji i kontroli spoljnih granica EU. Razvojem Evropola i Evrojusta (osnovan 2002), bila bi stvorena mogućnost za otvaranje kancelarije evropskog javnog tužioca.

Ugovor o Ustavu Evropske unije je, kako bi Ustav stupio na snagu, morala potvrditi svaka zemlja članica EU, ili u nacionalnim parlamentima ili na referendumima. Na referendumima u Francuskoj i Holandiji, 54,68%, odnosno 61,54% glasača je glasalo protiv potvrđivanja ovog ugovora, što je dovelo do prinudnog zamrzavanja procesa donošenja Ustava EU.

Na sednici Evropskog saveta u Briselu 16. i 17. juna 2005. godine, odlučeno je da će u narednom periodu proces reformisanja Evropske unije biti zamrznut, kako bi se, kroz konsultacije sa njenim građanima, uvideli razlozi zbog kojih su građani dve zemlje članice odbacili predlog Ustava EU. Na ceremoniji proslave 50. godišnjice potpisivanja Rimskih ugovora, koja je održana 25. marta 2007. godine u Berlinu, sve članice EU su usvojile pravno neobavezujuću Berlinsku deklaraciju, prema kojoj novi, reformski ugovor EU mora biti usvojen pre izbora za poslanike Evropskog parlamenta 2009. godine. Iste godine, na sednici Evropskog saveta koja je održana 21. i 22. juna u Briselu, postignut je dogovor o sazivanju međuvladine konferencije na kojoj bi bio usaglašen tekst novog ugovora. Pošto je Evropski savet na neformalnoj sednici u Lisabonu 18. i 19. oktobra 2007. potvrdio tekst novog ugovora, koji je usaglašen na međuvladinoj konferenciji, države članice su 23. decembra iste godine usvojile Ugovor iz Lisabona.

Za razliku od Ugovora o Ustavu Evropske unije koji je predviđao zamenu svih prethodnih ugovora EU njenim ustavom, Ugovor iz Lisabona je, kao i svaki prethodni ugovor donet u EU, samo izmenio svoje prethodnike. Način donošenja odluka putem sistema kvalifikovane većine koji je predložen Ustavom EU je zadržan, ali je, na zahtev Poljske, njegovo stupanje na snagu odloženo do 2014. godine. Umesto rotirajućeg sistema šestomesečnog predsedavanja država članica sednicama Saveta EU, uvedena je funkcija stalnog predsednika ovog tela. Funkcija ministra spoljnih poslova EU, koja je predložena Ustavom EU je zbog protivljenja Ujedinjenog Kraljevstva preimenovana, pa će njen zvanični naziv glasiti Visoki predstavnik Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost. Predviđeno je smanjenje broja članova Evropske komisije sa 27 na 15 do 2014. godine, a određena je i gornja granica broja poslanika u Evropskom parlamentu — 750. Uloga nacionalnih parlamenata država članica je povećana tako što im je dato pravo podnošenja amandmana na nacрте zakona EU. U tekstu Ugovora iz Lisabona spomenuta su i pitanja energetske solidarnosti između zemalja članica, kao i pitanje klimatskih promena. Ceo tekst Podglavlja osnovnih prava EU je izostavljen iz teksta novog ugovora, ali su zadržane njegove najbitnije stavke, koje imaju jednaku pravnu vrednost.

Kako bi stupio na snagu, Ugovor iz Lisabona je, kao i Ustav EU, morala potvrditi svaka država članica. Iako je ugovor potvrđen u većini njih, građani Irske su ga na referendumu održanom 12. juna 2008. godine odbacili sa 53,4% glasova protiv. Nemačka kancelarka Angela Merkel i predsednik Francuske Nikola Sarkozy su nakon odbacivanja ugovora na referendumu u Irskoj pozvali države članice da nastave se njegovim potvrđivanjem.

Pošto do 2002. nisu uspele da ispune potrebne kriterijume za članstvo u Evropskoj uniji, Rumunija i Bugarska su njene članice postale tek 1. januara 2007. godine. Istog dana, Slovenija je, ispunivši neophodne uslove za uvođenje evra kao svoje nacionalne valute, postala prva bivša socijalistička država koja je uvela jedinstvenu evropsku valutu. Kipar i Malta su 1. januara sledeće godine postali 14. i 15. članica Evrozone, a Slovačka im se pridružila tačno godinu dana kasnije.